

Лексема *рыбацкій* у СБМН – ‘рыбачій’. *Рыбацкія сеці* [СБМН, с. 471]. У сучаснай літаратурнай мове гэтая лексічная адзінка захавала сваё значэнне: *рыбацкі* – ‘які мае адносіны да рыбака, рыбацтва’. *Пагаслі агенчыкі ў вокнах рыбацкага пасёлка* [ТСБМ, т. 4, с. 733].

Прааналізаваны фактычны матэрыял сведчыць аб тым, што значная частка лексікі рыбалоўнага промыслу зазнала на сабе пэўныя змены, абумоўленыя гістарычнымі працэсамі ў беларускай мове: звужэнне, пашырэнне лексічнага значэння слоў, пераход асобных назваў у склад пасіўнай лексікі, з’явы метаніміі і інш. Каля 90% прааналізаваных лексем з СБМН увайшлі ў склад сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Гэта сведчыць аб тым, што лексічны матэрыял, адлюстраваны ў слоўніку, аказаўся жыццяздольным і запатрабаваным на наступных этапах развіцця беларускай мовы і лексікаграфіі ў прыватнасці.

#### Скарачэнні

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / АН БССР, Ін-т мовазн. імя Я.Коласа; пад агул. рэд. акад. К.Крапівы. – Мінск: БелСЭ, 1977-1982. – Т. 1-5.

СБМН – Насовіч, І.І. Слоўнік беларускай мовы / І.І. Насовіч. – Мінск: БелСЭ, 1983. – 756 с.

#### Літаратура

1. Беларусы: у 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык, М.Ф. Піліпенка, В.С. Цітоў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – Т. 3: Промыславыя і рамесныя заняткі. – 351 с.

*І.С. Мягчыла*

## НАЗВЫ БАНДАРСКІХ ВЫРАБАЎ У «СЛОЎНІКУ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ» І.І. НАСОВІЧА

Асноўныя формы посуду і тэхналогія іх вырабу вядомы з глыбокай старажытнасці, пра што сведчаць знаходкі бандарак, донцаў і інструментаў з археалагічных раскопак. У ВКЛ, напрыклад, бондары ўтваралі асобныя двары (службы) і цэлыя пасяленні. Працавалі яны пры замках, манастырах, дзяржаўных і панскіх маёнтках, у гарадах, ствараючы свае цэхі. У сельскай мясцовасці бандарства было часцей дапаможным заняткам. Бондары выраблялі таксама і сельскагаспадарчы інвентар, валодалі навыкамі сталярнай і цяслярнай справы.

Функцыянальная мэтазгоднасць і канструкцыйны рацыяналізм, лаканізм ліній і форм, сціпласць аздаблення – адметныя рысы, якія вызначаюць жыццёвую сілу народнага рамяства. Параўнанне з археалагічным матэрыялам сведчыць пра трываласць і пераймальнасць вытворчых традыцый бандарства [1, с. 56-57].

У слоўніку І.І. Насовіча бандарны промысел дастаткова акрэслены, падаюцца розныя назвы вырабаў.

### 1. Назвы вырабаў для бытавых патрэб:

*Балея*, и, с. ж. Большая низенькая лохань для стиранья белья. Балея для белизны [СБМН, с. 13]. Выкарыстоўваецца ў сучаснай беларускай літаратурнай

мове і народных гаворках. Нізкая пасудзіна для мыцця бялізны. У балеі мылі. Судэрво Вільн. Мыла в баліі чы в ночовках. Сіманавічы Драг. [СБГ, I, с. 158]. Вялікая нізкая пасудзіна з драўляных клёпак або металічных, у якой звычайна мыюць бялізну. Цётка Алімпа... адхінулася на... крокі ад балеі. Вышынскі [ТСБМ, I, с. 333].

**Бичайка**, и, с. ж. Лубочный решетный ободъ [СБМН, с. 26]. Іншыя слоўнікі дадзенае слова не фіксуюць.

**Ваненка**, и, с. ж. Деревянная пахань для стирки белья [СБМН, с. 53]. У старабеларускай мове ўжывалася ў наступным значэнні: памянш. ад ванна. У вьзбе белой... лихтаровъ малыхъ мосендзовыхъ тры, лятарня одна, ваненка мосендзова одьна. (АВК, XX, 136, 1598). [ГСБМ, II, с. 315]. У такім жа значэнні выкарыстоўваецца ў народных гаворках: пасудзінка на вадкасць. А гэта во ваненка, а гэта кацялочак. Баяры Маладз.; параўн. польск. wapienka, wanna (ням. wanne 'ванна' [СЦГ, I, с. 53]. У сучаснай беларускай літаратурнай мове слова не выкарыстоўваецца.

**Жерствянка**, и, с. ж. Сосудъ съ дресвою, употребляемый при сенокосе. Жерствянку забывъ взяць на лугъ [СБМН, с. 154]. Іншыя слоўнікі дадзенае слова не фіксуюць.

**Жлукто**, а, с. ср. Кадъ для бученья белья, не имеющая ни верхняго, ни нижняго дна [СБМН, с. 157]. Выкарыстоўваецца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і народных гаворках. 1. Пасудзіна для запарвання бялізны, кадушка. Жлукта зберыцца адзежы, многа мыць. Кураполле Паст. Жлукта – такі кадупчык, дзе плацця зложыш, паміш камення кладзеш і леяш воду, і вада балбоча; жлукцілі так плацця. Вецярэвічы Пух. Жлукта – цэбар, у ёй мачылі бяллё. Мачаск. Бярэз. 2. Замочаная бялізна. 3. Мыццё. 4. перан. м. і ж. пра чалавека, які многа п'е, есць; параўн. літ. Žlugtas, Žlugti 'замочаная бялізна' [СБГ, II, с. 148]. Жлукта. Жлукто – кадоўб з гнілое сосны, осіны ў серэдзіне, без дна, накладзе поўно плацця, попылу навэрх і саганоў дваццаць л'е воды. Мачуль. По тры жлукці белья пралі. Хатамель. [ТС, II, с. 60]. Пасудзіна, выдзеўбаная ў форме кадушкі з драўлянай калоды, запарваць бялізну. Жлукта – вялікая дзіравая бочка з дзіркай унізу. Шавярнічы Бярэз. Грэюць ваду, леюць у жлукту, а тады шчэ кідаюць грэтыя каменні і бяллё кідаюць туда, накрываюць пасьцілкай і яно там жлукціцца. Дукора Пух. [СЦГ, I, с. 135]. Абл. Пасудзіна для запарвання бялізны, выдзеўбаная ў форме кадушкі з драўлянай калоды... Перакульвае жлукта і па ім узбіраецца на прыбудаваны да хаты хляўчук. Кандрусевіч. [ТСБМ, II, с. 256].

## **2. Назвы вырабаў для вады і вадкіх рэчываў:**

**Алембикъ**, а, с. м. Перегонный сосудъ, реторта, кубъ. Гетакую старуху хиба на алембикъ перегнаць, альбо въ Кричевъ на порохъ послаць [СБМН, с. 5]. У такім жа значэнні ўжывалася ў старабеларускай мове: апарат для перагонкі вадкасцей. Алембикі два съ трубами кантовали копь шести (АСД, III, 84, 1617); Наперод, вся маетност моя, то есть меновите: олембикъ зъ шапкаю и зъ трубою

(ИЮМ, XXV, 175, 1637). [ГСБМ, I, с. 99]. У сучаснай беларускай літаратурнай мове слова не выкарыстоўваецца.

**Бонда**, ы, с. ж. Бочка, кадзь [СБМН, с. 30]. У ГСБМ слова мае значэнне ‘маёмасць, грошы, збожжа’. Іншыя слоўнікі дадзенае слова не фіксуюць.

**Бересцень**, еня, с. м. Большой горшокъ, оплетенный березовою корою, берестою. Берестеникъ. Два бересни меду наложивъ [СБМН, с. 25]. У такім жа значэнні ўжывалася ў старабеларускай мове: пасудзіна з бяросты. Ему мовилемъ, абы тот берестен масла пробил и оглядел (АВК, XXXIX, 368, 1579). [ГСБМ, I, с. 281]. Выкарыстоўваецца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і народных гаворках. Збанок, аплецены бяростай. Гліняны берасцень бяз ручкі. Магуны. Паст. [СБГ, I, с. 182]. 1. Каробка, сплеценая з бяросты. У літаратурнай мове ўжываецца таксама ў значэнні 2. Лёгкі адна- або двухвёсельны човен. [ГСБМ, I, с. 367].

### 3. Назвы мерных вырабаў:

**Барыла**, ы, с. общ. Боченокъ, мерою въ 3 ведра и более. Барылу пива выпили [СБМН, с. 16]. У такім жа значэнні ўжывалася ў старабеларускай мове: бочка, мера вадкіх рэчываў. Чоловое отъ всякого питья давати и платити мають... шацуючи на бариль (АЗР, III, 194, 1576); кладено в божницы на кожды деи... овецъ, шесть барил вина (Бельск., 156). [ГСБМ, I, с. 197]. Выкарыстоўваецца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і народных гаворках. Бочачка з двума днамі. Барылкі былі для піва на васэля, вядро ўлазіла і большыя былі. Старыя Трокі Трак. У барылак налівалі вады, калі касілі. Маахоўцы Бар.; параўн. польск. baryła, baryłka ‘бочка, бочачка’ [СБГ, I, с. 173]. Заднёная з двух бакоў невялікая бочачка для вадкасцей. Ты адно машыну спэўні, а ўжо барыш за мной будзе, гарэлкі нойдзіцца барылачка. Порычы Валож. [СЦГ, I, с. 36]. Разм. Заднёная з двух бакоў невялікая бочачка для напіткаў. Жонка мая... не наліла нам па чарцы якой, а прыперла на стол цэлае барыла. Сачанка [ГСБМ, I, с. 346].

**Куфа**, ы, с. ж. Бочка о двухъ днахъ, мерою въ 40 ведеръ. Дзве куфы горелки привезли рендарю [СБМН, с. 737]. У такім жа значэнні ўжывалася ў старабеларускай мове: кадзь, вялікая бочка. Иванъ Филиповичъ, мещанинъ Менский, мель зъ Люблина черезъ Берестянина Савку Пашковича до Менска: малмазеи куфу (АСД, III, 305, 1583). [ГСБМ, XVI, с. 252]. У сучаснай беларускай літаратурнай мове слова не выкарыстоўваецца.

### 4. Назвы вырабаў для сродкаў транспарту:

**Дубовка**, и, с. ж. 1) Лодка, выдолбленная изъ дуба; 2) Дубовая кадзь. Дубовка на капусту хороша [СБМН, с. 147]. У такім жа значэнні выкарыстоўваецца ў народных гаворках: 1. Невялікая дубовая кадушка. Я дубовачку пат капусту купіла на базары. Дукора Пух. 2. Тое, што і дубавік. Дубовачку з дубовага палена робяць. Ляшчынск Мядзь. [СЦГ, I, с. 125]. **Дубавік** м. Пасудзіна з дубу на мёд. Мы мёд у дубавікі складалі, а дубавік з дубу робяць. Гілікі Валож. [СЦГ, I, с. 125]. У сучаснай беларускай літаратурнай мове слова не выкарыстоўваецца.

**Комяга**, и, с. ж. Выдолбленное, толстое дерево, употребляемое вместо лодки. Комягу не так ловко увернешь, как човень [СБМН, с. 244]. У такім жа значэнні ўжывалася ў старабеларускай мове: лодка, выдзеўбаная з камля дрэва. Вы бы оть нашего дубаса и оть его комяги мыта не брали бы есте въ Флуську (КЗ, 463, 1488). [ГСБМ, XV, с. 251]. Такое ж значэнне слова мае і ў народных гаворках: лодка. На беразе ляжыць дзіравая камяга, а чыя яна? Халопенічы Круп. [СЦГ, I, с. 181]. У сучаснай беларускай літаратурнай мове слова не выкарыстоўваецца.

**Човень**, -вна, с. м. Лодка, челнъ. Въ човне перебрався черезъ реку [СБМН, с. 700]. Выкарыстоўваецца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і народных гаворках. Тое ж, што і чална (Чална, чолна ж. Човен. На чалне плывець. Малькуны Ігн. 399). Човен вускі, мала людзей можа сесці, а лотка шырэйшая і больш людзей можа сесці. Груздава Паст. Човен, як карыто, выдоўбалі з дзерава. Альхоўцы Лях. [СБГ, V, с. 424]. Лёгкая лодка, выдзеўбаная з дрэва; лодка наогул. Сеў у стары човен ды паплыў на сярэдзіну возера. Якімовіч [ГСБМ, V, с. 315].

У слоўніку І.І. Насовіча падаюцца словы (*бонда, бичайка, жерствянка*), якія не зафіксаваны ні ў адным з прааналізаваных слоўнікаў. Большасць з вылучаных слоў маюць свае адпаведнікі і ў сучаснай беларускай мове, але трэба заўважыць і тое, што не ўсе значэнні адпавядаюць першаснаму (паводле слоўніка І.І. Насовіча) значэнню слова (*бересцень*). Сустракаюцца і словы, якія не маюць адпаведнікаў ў сучаснай беларускай літаратурнай мове (*алембикъ, ваненка, куфа, дубовка, комяга*).

### Скарачэнні

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы / АН Беларусі, Ін-т мовазн. імя Я.Коласа; гал. рэд. А.І. Жураўскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982-... . Вып. 1-20.

СБГ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / АН Беларусі, Ін-т мовазн. імя Я.Коласа. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979-1986. – Т. 1-5.

СБМН – Насовіч, І.І. Слоўнік беларускай мовы / І.І. Насовіч. – Мінск: БелСЭ, 1983. – 756 с.

СЦГ – Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі: у 2 т. – Мінск: Універсітэцкае, 1990. – Т. 1. – 287 с.

ТС – Тураўскі слоўнік: у 5 т. / АН Беларусі, Ін-т мовазн. імя Я.Коласа; рэд.: А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978-... . – Т. 1-5.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / АН БССР, Ін-т мовазн. імя Я.Коласа; пад агул. рэд. акад. К.Крапівы. – Мінск: БелСЭ, 1977-1982. – Т. 1-5.

### Літаратура

1. Гісторыя Беларусі: Энцыклапедыя. – Т. 2. – Мінск: БелЭн, 1994.